

*До спеціалізованої вченої ради
Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого, м. Харків*

ВІДГУК

офіційного опонента

**доктора юридичних наук, професора Бабенка Андрія Миколайовича
на дисертацію Коновалової Ілони Олександрівни на тему: «Запобігання
шахрайству у сфері електронної торгівлі», подану на здобуття наукового
ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність проведеного дослідження обумовлена тим, що зі стрімким технологічним прогресом сучасного світу електронна торгівля набула все більшої популярності та стала невід'ємною складовою бізнесу. Стрімке зростання електронної торгівлі відкрило безліч нових можливостей для підприємців та споживачів, і, разом із тим, створило умови для збільшення кількості кримінальних правопорушень у цій сфері. Насамперед, неабиякого поширення у сфері електронної торгівлі набуло саме шахрайство. Сучасне шахрайство у сфері електронної торгівлі є кримінально протиправним діянням, спрямованим на заволодіння чужим майном шляхом обману або зловживання довірою під час електронних транзакцій, торгівельних операцій через Інтернет тощо. Такі шахрайські дії спричиняють значну майнову шкоду для держави та окремих фізичних і юридичних осіб, впливають на занепад підприємств і виробництв, підривають кредитно-фінансову і бюджетну сферу, призводять до зниження рівня наповнення державної казни, здійснюють падіння купівельної спроможності, викликають постійну стурбованість у суспільстві щодо збереження майна, зменшують рівень добробуту й якості життя населення, призводять до соціального розшарування та інших негативних наслідків. Сучасні шахраї використовують різноманітні методи для досягнення злочинних цілей, а

сама: фішингові атаки, підробку веб-сайтів, обман через електронну пошту тощо. За даними Офісу Генерального прокурора України у 2022 році від шахрайства постраждало 26548 осіб. Протидія цьому виду злочинності вимагає вдосконалення технічних засобів захисту, належних правових регуляцій та підвищення кібербезпеки для забезпечення безпеки електронних транзакцій та довіри споживачів до електронної торгівлі.

У той час як шахрайство явно становить значну загрозу для суспільства, правоохоронні органи не приділяють належної уваги всебічній оцінці стану та тенденціям поширення цього кримінально протиправного явища, а також не приділяють достатньо уваги розробці та впровадженню ефективних механізмів запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері. Зараз протидія шахрайству у сфері електронної торгівлі переважно здійснюється шляхом правового впливу, що передбачає притягнення до відповідальності за шахрайські дії та застосування відповідних каральних санкцій. Однак, система об'єктивних і суб'єктивних факторів, які призводять до шахрайства у сфері електронної торгівлі залишається поза увагою. Такий недолік суттєво підриває результативність заходів протидії шахрайству у сфері електронної торгівлі та позбавляє їх необхідного запобіжного ефекту.

У результаті цього вирішення проблеми щодо запобігання сучасному шахрайству у сфері електронної торгівлі вимагає подальшого вдосконалення загальносоціальних, спеціально-кримінологічних, індивідуальних та віктимологічних заходів запобігання цьому суспільно небезпечному явищу. Наведене ставить дисертаційне дослідження Коновалової Ілони Олександрівни на тему: «Запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», у розряд своєчасних та вкрай актуальних досліджень.

Глибокий аналіз представлених І.О. Коновалою положень дисертаційного дослідження за темою: «Запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», а також ознайомлення з її публікаціями, дає підстави стверджувати, що автором був проведений детальний кримінологічний

аналіз теми, актуальної у теоретичному та практичному плані, а також сформульовано висновки і пропозиції, що виносяться на захист. Оцінюючи дисертацію у цілому, можна констатувати, що дисертація І.О. Коноваловою підготовлена на високому науковому рівні, її структура логічно побудована, ключові проблеми чітко сформульовані, наукові положення характеризуються високим ступенем обґрунтованості та достовірності, а висновки та рекомендації мають значення не лише для теорії кримінального права та кримінології, а й можуть стати основою пошуку в інших галузевих юридичних науках. Цей загальний висновок підтверджується за основними критеріями, за якими оцінюються подібні наукові роботи.

Ретельне вивчення положень дисертаційного дослідження здобувачки дає змогу констатувати, що об'єкт та предмет дисертації відповідають заявленій темі і свідчать про правильність обраних автором методологічних підходів до розкриття проблем, що винесені у назву роботи. Структура плану роботи та послідовність його викладення також відповідає темі дослідження й у повній мірі розкриває її зміст. Автором вміло та послідовно визначені завдання дослідження, які логічно випливають із задекларованої мети. Заслужують на схвалення також використані у роботі методи дослідження, зокрема їх кількість, виваженість обрання та вміле застосування, що повною мірою відбивається в структурі роботи (*стор. 21-22 дисертації*).

У роботі чітко простежується зв'язок з науковими програмами, планами та темами. Зокрема, дисертаційне дослідження узгоджується із Національною економічною стратегією на період до 2030 р. (затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179), відповідає Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016 – 2020 рр. (затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.). Робота виконана на кафедрі кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, в межах фундаментального дослідження «Теоретичні і прикладні проблеми запобігання злочинності та

реформування державної кримінально-виконавчої служби в Україні» (номер державної реєстрації 0111U000958).

Тема дисертації І.О. Коновалової затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 4 від 22 листопада 2019 р.).

Не викликають заперечень ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій. Вони забезпечуються: застосуванням дослідницьких методів сучасної теорії пізнання, у тому числі загальнонаукових та конкретно-наукових методів пізнання, а також методів, властивих конкретно-соціологічним дослідженням (статистичні методи, вивчення правових документів, статистичних відомостей, опитування та ін.); науково-теоретичним підґрунтям дисертації виявилися наукові праці фахівців, у тому числі зарубіжних, у галузі криминології, кримінального, кримінально-виконавчого права; нормативно-правову базу роботи складають міжнародно-правові та національні нормативні акти кримінального законодавства, що регулюють юридичну відповідальність за вчинення шахрайства у сфері електронної торгівлі та заходи запобігання кримінально протиправним діям у досліджуваній сфері; узагальненням значного масиву зібраних під час проведення роботи над дисертацією відомостей, що складають емпіричну базу дослідження, а саме: статистичних даних Генеральної прокуратури України щодо стану шахрайства і пов'язаних із ним кримінальних правопорушень за 2013 – 2021 рр.; узагальнених результатів вибіркового вивчення 361 вироку, ухваленого судами України у 2011 р. та за період 2016 – 2021 рр., по кримінальних справах щодо шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки; результатів експертного опитування 78 працівників Національної поліції України, прокуратури України, Служби безпеки України, судів та адвокатури України; результатів анкетування громадян України, проведеного онлайн, з використанням Google-форм (стор. 22 дисертації).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація Коновалової Ілони Олександрівни за темою: «Запобігання шахрайству у сфері

електронної торгівлі» є одним із перших в Україні кримінологічним дослідженням шахрайства у сфері електронної торгівлі як системного явища і різновиду економічної злочинності, що має власні тенденції розвитку, детермінуючий комплекс її особливості запобігання. Ґрунтуючись на результатах дослідження, автором І.О. Коноваловою розроблено систему наукових положень і обґрунтовано наукові результати, які є новими для кримінологічної науки або які наділені істотними ознаками новизни.

Вагомими у теоретичному та практичному сенсі є авторські підходи дисертантки щодо визначення поняття «шахрайство у сфері електронної торгівлі» з виокремленням головних його ознак, зумовлених об'єктивними закономірностями становлення електронної торгівлі в Україні, а саме: висока латентність; глобальний характер; вчинення кримінального правопорушення у кіберпросторі та віртуальному часі.

Позитивно сприймається розроблена здобувачкою комплексна кримінологічна і кримінально-правова характеристика шахрайства у сфері електронної торгівлі. Цінним для кримінологічної науки є представлений здобувачкою аналіз рівня, структури й динаміки вказаних кримінальних правопорушень, а також обґрунтованість положення про значну латентність цих кримінально протиправних діянь.

Можна підтримати й представлені теоретичні положення про те, що жертва електронного комерційного шахрайства наділена специфічними характеристиками, які охоплюють не скільки соціально-демографічні, а переважно морально-психологічні групові риси. Важливим є й констатація дисертанткою того факту, що взаємодія злочинця та жертви електронного комерційного шахрайства є дистанційною.

Заслуговують на увагу та підтримку сформульовані дисертанткою головні напрями й заходи спеціально-кримінологічного запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі, що включають: розробку і прийняття нормативно-правового акта про розвиток українського сегмента Інтернету; вдосконалення профільного законодавства у сфері електронної торгівлі; організацію повноцінної взаємодії правоохоронних органів, підприємств, установ,

організацій всіх форм власності, ЗМІ з метою проведення інформаційно-виховної роботи серед населення щодо основних положень кібербезпеки; контроль й облік осіб, які схильні до вчинення вказаного типу кримінального правопорушення.

На схвалення заслуговує удосконалення дисертанткою положень щодо виокремлення способів вчинення шахрайств у сфері електронної торгівлі та залежно від цього такий вид кримінального правопорушення класифіковано на: шахрайство з авансовим платежем / повною або частковою передплатою, шахрайство з підміною товару, фішинг, шахрайство з вкраденими персональними банківськими даними, вішинг.

Обґрунтованим і таким, що потребує врахування є сформульований авторкою перелік причин і умов шахрайства у сфері електронної торгівлі, до яких віднесено соціально-економічні, організаційно-управлінські та морально-психологічні групи.

Цінною для розвитку кримінології є представлена дисертанткою класифікація суб'єктів запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі, згідно з якою авторкою запропоновано їх поділяти на: суб'єктів, які визначають державну політику у сфері боротьби зі злочинністю (зокрема, запобігання кримінальним правопорушенням); суб'єктів, які координують діяльність із запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі; суб'єктів, які здійснюють правоохоронну діяльність у сфері боротьби з шахрайством у сфері електронної торгівлі; суб'єктів, діяльність яких напряду не пов'язана із запобіганням шахрайству у сфері електронної торгівлі, водночас безпосередньо впливає на усунення причин і умов відповідного кримінального правопорушення.

Цікавим виглядає наукове обґрунтування щодо необхідності вдосконалення положень законодавства про розвиток українського сегмента Інтернету, включення до спеціального закону положення про неприпустимість використання ІКТ у неправомірних цілях у сфері електронної торгівлі.

Заслуговують на увагу та підтримку доводи авторки щодо нагальності оновлення профільного законодавства у сфері електронної торгівлі.

Істотне значення мають наукові аргументи щодо потреби розроблення і запровадження спеціальних програм для боротьби з шахрайством.

Варто позитивно оцінити також розвиток авторкою положень стосовно доцільності створення налагодженої взаємодії між існуючими суб'єктами запобігання електронному комерційному шахрайству.

У висновках (стор. 174-179) за результатами дисертаційного дослідження сформульовано низку положень теоретико-методологічного характеру, а також пропозицій і рекомендацій, що мають вагоме значення для вдосконалення положень кримінологічної науки щодо запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі. У додатках до роботи містяться дані, що підтверджують практичне значення дисертаційної праці О.І. Коновалової.

Всі представлені автором положення, висновки і рекомендації мають не лише наукову, а й практичну цінність. Переважна більшість авторських здобутків упроваджена у практичну діяльність, що підтверджується актом впровадження (стор. 220 дисертації). Отже, саме із наведених та багатьох інших причин дисертаційне дослідження І.О. Коновалової, без всякого сумніву, вирізняється новизною й оригінальністю та свідчить про досягнення дисертанткою високого фахового рівня для проведення високоефективних наукових досліджень.

Оцінка структури та змісту дисертації, її завершеності в цілому. Структура і зміст дисертаційного дослідження Коновалової Ілони Олександрівни на тему: «Запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі» є логічно побудованими, зумовленими поставленою метою та завданнями дослідження, його об'єктом і предметом, відповідає логіці наукового пошуку.

Дисертація І.О. Коновалової композиційно складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (236 найменувань на 27 сторінках) та додатків. Повний обсяг роботи становить 220 сторінок, з яких основний текст – 179 сторінок.

У розділі 1 «Поняття та особливості шахрайства у сфері електронної комерції» авторкою було охарактеризовано генезис феномену шахрайства в

умовах діджиталізації суспільства; з'ясовано особливості шахрайства у сфері електронної торгівлі в Україні та світі.

У розділі 2 «Шахрайство у сфері електронної торгівлі як об'єкт кримінологічного дослідження» авторкою представлено кримінологічну характеристику шахрайства у сфері електронної торгівлі; визначено причини й умови шахрайства у сфері електронної торгівлі; надано віктимологічний та психологічний аналіз взаємодії шахрая і жертви в електронному комерційному шахрайстві.

У розділі 3 «Теорія і практика запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі» авторкою проаналізовано зарубіжний досвід запобігання електронному комерційному шахрайству та перспективи його застосування у вітчизняній практиці; сформульовано концептуальне бачення загальносоціальних та спеціально-кримінологічних напрямів запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі; визначено суб'єктів запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі.

Оформлення дослідження відповідає встановленим вимогам. Робота виконана грамотною українською мовою.

Про повноту викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, свідчить та обставина, що результати дисертаційного дослідження відображені у 9 наукових публікаціях, серед яких 4 наукові статті, а 5 – тези доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Оформлення дисертаційної роботи І.О. Коновалової відповідає встановленим вимогам. Зміст анотації та висновків є ідентичним основним положенням дисертації. Науковий стиль викладення державною мовою не викликає зауважень. Дисертація у цілому свідчить про вільну орієнтацію автора у кримінологічній науці та добру обізнаність у науковій літературі й законодавстві, що відповідає високому рівню наукової кваліфікації. Висновки і пропозиції автора ґрунтуються на достатній науковій платформі, що дає підстави визнати дослідження самостійним і завершеним. Більшість висновків дисертантки науково обґрунтовані й оригінальні, сприяють перегляду усталених догм.

Позитивна оцінка дисертаційного дослідження І.О. Коновалової у цілому та її окремих положень зокрема не виключає можливості і необхідності висловити певні застереження і зауваження щодо позицій, які потребують критичної оцінки, є спірними або потребують додаткової аргументації та дають можливість вступити у дискусію з автором:

1. З позиції сучасної кримінологічної науки видається, що назва підрозділу 2.2. «Причини й умови шахрайства у сфері електронної торгівлі» (сторінка 87 дисертації) не досить повно відображає детермінацію шахрайства, що вчиняються у сфері електронної торгівлі через призму виділення з системи детермінант лише причин та умов. Для такого виду кримінальних правопорушень, на нашу думку, характерними є й зв'язок станів, системно-структурний й кореляційний зв'язки. Тому вважаємо, що назва підрозділу 2.2. «Детермінація шахрайства у сфері електронної торгівлі» виразила б увесь складний й неоднорідний рівень як спричинення, так і обумовлення вчинення шахрайства у сфері електронної торгівлі.

2. У дисертаційному дослідженні І.О. Коноваловою доволі детально вивчено зарубіжний досвід запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі в окремих державах світу, зокрема у США і країнах Азії (Китай, Індія, Південна Корея) тощо, тобто країн, з якими не лише відсутні спільні з нашою країною кордони, а й які є надто відмінними за правовою, культурною та економічними системами. Водночас із цим виникає питання чому для аналізу обрано саме названі країни? Чи не суперечитиме конституційним засадам, соціальному та економічному становищу та ресурсному потенціалу України, можливе впровадження у вітчизняну запобіжну систему саме зазначених у підрозділі 3.1. дисертації заходів запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі, що нині функціонують закордоном?

3. У дисертації зазначено, що робота виконана на емпіричній базі за 2013-2021 роки. Проте, було б цікаво дізнатися думку дисертантки, чи вплинуло на вчинення шахрайства у сфері електронної торгівлі повномасштабне вторгнення РФ на територію України, і, якщо вплинуло, то як саме?

4. На сторінці 24-25 своєї роботи здобувачка веде мову про практичне значення здійсненого нею дослідження. У той самий час, жодної інформації про впровадження результатів дисертаційного дослідження безпосередньо у науково-дослідну діяльність та навчальний процес з цього приводу не навела. У той самий час, у тексті цієї наукової розробки дисертантка запропонувала низку науково обґрунтованих пропозицій у сфері запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі, які можна було б впровадити в освітній процес та наукову діяльність відповідно після прилюдного захисту дисертації, від чого її робота лише б виграла у сенсі її презентабельності та прикладної значущості.

5. Розкриваючи загальносоціальні заходи запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі (підрозділ 3.2.), авторці не завадило б запропонувати комплексну цільову програму запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі на державному або регіональному рівнях з окресленням перспективних заходів й суб'єктів її виконання.

Висловлені зауваження стосуються переважно спірних, дискусійних проблем. Вони не впливають на загальну позитивну оцінку роботи І.О. Коновалової, яка є самостійним завершеним комплексним дослідженням актуальної теми, має науково-теоретичне і практичне значення, містить наукові положення, що є новим вирішенням конкретного наукового завдання та сприяють удосконаленню практики протидії шахрайству у сфері електронної торгівлі.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Грунтуючись на викладеному вважаю, що дисертаційне дослідження Коновалової Ілони Олександрівни на тему: «Запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» є завершеним монографічним дослідженням, яке виконане на належному рівні і відповідає вимогам, що пред'являються до подібного роду робіт.

Тема дисертації є актуальною, сформульовані автором висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою

новизною та мають значення не лише для кримінологічної науки, але й для правозастосовної практики.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Офіційним опонентом у дисертації та наукових публікаціях здобувача академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації, фабрикації не виявлено.

Викладені у дисертаційному дослідженні І.О. Коновалової рекомендації та конкретні пропозиції з удосконалення комплексу заходів запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі є теоретично обґрунтованими та аргументованими, хоча і не позбавлені дискусійності.

Висновки та рекомендації, отримані під час дослідження, мають важливе практичне й теоретичне значення для кримінологічної науки.

Основні положення дисертаційного дослідження з належним ступенем повноти були відображені автором у наукових статтях, підготовлених та опублікованих автором дисертації. Їх кількість і якість відповідає вимогам щодо публікацій, зарахованих за темою дисертації.

Отже, дисертація, представлена Коноваловою Ілоною Олександрівною є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання, тому ця робота має істотне значення для розвитку української кримінологічної науки та правозастосування.

У підсумку варто зазначити, що дисертаційне дослідження Коновалової Ілони Олександрівни на тему: «Запобігання шахрайству у сфері електронної торгівлі» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою

Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2019 року № 283; зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341), Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а його автор – Коновалова Ілона Олександрівна – на основі публічного захисту заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Офіційний опонент:

**Директор навчально-наукового
інституту права та кібербезпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Андрій БАБЕНКО

ПОГОДЖЕНО

**Проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції**

Максим КОРНІЄНКО

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ

створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 11:48:15 12.01.2024

Назва файлу з підписом: Відгук_2_Бабенко_Коновалової.pdf.asice

Розмір файлу з підписом: 521.1 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Відгук_2_Бабенко_Коновалової.pdf

Розмір файлу без підпису: 555.5 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: БАБЕНКО АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

П.І.Б.: БАБЕНКО АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Країна: Україна

РНОКПП: 2712800475

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 11:48:14 12.01.2024

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000C4DD3C01EA37B204

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2023.12.21 13:00